

TÜRKÜLERDE SAĞLIK VE HEKİMLİK: “HASTA”, “TABİP”, “ŞİFA” KAVRAMLARININ KÜLTÜREL YANSIMALARI

Dilek TÜRKYILMAZ*

Öz: Türküler Türk toplumunun hafıza derinlikleridir. Binlerce yıllık birikim, yaşamışlık, inanç, töre, gelenek, görenek, âdet, felsefe, sanat, edebiyat, halk hukuku, halk ekonomisi, halk takvimi, sözlü kültür ürünleri gibi pek çok konu türkülerin içinde kendine yer bulmuştur. Tanpınar'ın ifadesiyle “Anadolu'nun romanını yazmak isteyenler, ona mutlaka bu türkülerden gitmelidir”. Bu geniş türkü evreni Türk toplumunun sağlık ve hekimlikle ilgili anlayışını da yansıtan önemli bir kültürel miras durumundadır. Bu makalede, türkülerde geçen “hasta”, “hastane”, “tabip”, “hekim”, “doktor”, “yara”, “şifa”, “ilaç” ve “merhem” gibi kavramların analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu terimlerin, hem fiziksel rahatsızlıkları hem de duygusal acıları ifade etmek için nasıl kullanıldığı incelenecektir. Ayrıca, türkülerde hekimlerin ve sağlıkla ilgili diğer unsurların nasıl temsil edildiği değerlendirilecektir. Bu sayede, türküler aracılığıyla Türk halkının sağlık ve hekimlik konusundaki kültürel perspektifi daha iyi anlaşılmış olacaktır. Bu çalışmada sağlıkla ilgili kavramların türkülere nasıl yansıdığı, TRT Türk Halk Müziği repertuarındaki örnekler üzerinden incelenecektir. Bu amaçla, Repertükül adlı internet sitesindeki külliyat temel alınmış ve repertuar numaraları referans olarak kullanılmıştır. Hastalık ve hastane; tabip, hekim, lokman hekim ve doktor; yara; merhem, ilaç ve şifa gibi kavramların tarandığı külliyat içindeki yüzlerce örnek türkü metninden belli sayıda metne yer verilmiş ve burada yer verilemeyen örnekler incelendiğinde çalışmanın varacağı sonucun değişmeyeceği değerlendirilmiştir. Türkülerle ilgili yapılan analizler, yazarın kişisel değerlendirmelerine dayanmaktadır ve bu nedenle hata veya istisnalar içerebilir. Dolayısıyla, sunulan yorumların mutlak doğruluk taşıdığı varsayılmamalıdır.

Anahtar Sözcükler: Türkü, hekim, hasta, hastane, yara, şifa, ilaç, merhem.

Health and Medicine in Folk Songs: Cultural Reflections of the Concepts of “Patient”, “Physician”, “Healing”

Abstract: Folk songs are the depths of memory of Turkish society. Thousands of years of accumulation, falsehood, beliefs, traditions, customs, traditions, customs, philosophy, art, literature, folk law, folk economy, folk calendar, oral culture products have found a place in folk songs. In Tanpınar's words, “Those who want to write the novel of Anatolia must go back to these folk songs”. This wide universe of folk songs is also an important cultural heritage reflecting the Turkish society's understanding of health and medicine. This article aims to analyze the terms such as “patient”, “hospital”, “physician”, “physician”, “doctor”, “wound”, “healing”, “medicine” and “ointment” in folk songs. It will examine how these terms are used to express both physical ailments and emotional pain. Furthermore, it will evaluate how physicians and other health-related elements are

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. E-posta: dilek.turkyilmaz@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0003-0521-4086.

represented in folk songs. In this way, the cultural perspective of Turkish people on health and medicine through folk songs will be better understood. In this study, how health-related concepts are reflected in folk songs will be examined through examples in TRT Turkish Folk Music repertoire. For this purpose, the corpus on the website Repertükül was taken as a basis and repertoire numbers were used as reference. A certain number of texts from hundreds of sample folk song texts in the corpus, where concepts such as illness and hospital; physician, physician, lokman physician and doctor; wound; ointment, medicine and healing were scanned, were included and it was evaluated that the conclusion of the study would not change when the examples that could not be included here were analyzed. The analysis of the folk songs is based on the author's personal judgment and may therefore contain errors or exceptions. Therefore, it should not be assumed that the interpretations presented are absolutely accurate.

Keywords: Folk song, physician, patient, hospital, wound, healing, medicine, ointment.

Giriş

Toplumlar, tarih boyunca bulundukları çevrede birbirleriyle kurdukları bireysel, toplumsal ve kitlesel etkileşimler sonucunda edindikleri deneyim ve duyguları, dil, işaretler ve simgeler aracılığıyla çeşitli kültürel ürünlere yansıtmışlardır. Başlangıçta sözlü ürünler ön plandayken, zamanla yazılı ifadeler de önem kazanmıştır. Destanlar, hikâyeler, masallar, deyişler, atasözleri, deyimler, şarkılar ve romanlar gibi unsurlar, toplumların deneyimlerini yansıtan sosyal imgeler olarak kolektif belleğin oluşumunda etkili olmuştur (Connolly, 1995, s.32). İnsan, varoluşundan bu yana çevresiyle kurduğu ilişkiyi anlamlandırmak ve aktarmak adına farklı iletişim araçları geliştirmiştir. Bu iletişim biçimlerinin en temel ve kadim olanı sözlü anlatım olmuştur. Zamanla bu yöntemler çeşitlenmiş ve sözlü kültürden yazılı kültüre doğru evrilmiştir. Kültürel birikim hem maddi hem manevi öğelerle şekillenmiş; bu birikimler, özellikle dilin sunduğu olanaklar sayesinde kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Yazının henüz yaygınlaşmadığı dönemlerde belleğin ve sözlü aktarıma dayalı anlatım biçimlerinin gelişmiş yapıları, Ong'un ifadesiyle “söz(ün) teknolojisi”ni oluşturur. (Ong, 2003). Bu bağlamda bilgi ve deneyimler, kültürün taşıyıcıları aracılığıyla muhafaza edilmiş ve gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Araştırmanın odağında yer alan türkü de bu sözlü aktarım geleneğinin en güçlü örneklerinden biri olarak, halkın hafızasında korunmuş ve anlam yüklü bir kültürel miras olarak günümüze ulaşmıştır. Türkü hakkında yapılan hemen her çalışma türkünün ne olduğu ve ne olmadığı konusuna eğilmiş ve araştırmacılar pek çok değerlendirmede bulunmuştur. Cahit Öztelli “halkın asıl iç âlemini yaşatan, beşikten mezara kadar bütün yaşayışını içine alan en dikkate değer edebî mahsuller türkülerdir” (Öztelli, 1969, s.3-7) derken; Metin Özarslan “türküler özümüz, tadımız tuzumuz, acımız, sevdamız, neşemiz, kısacası bizi bize anlatan, söyleyemediğimiz sözlerin açığa vuruluşudur” (Özarslan, 2016, s.117-118) şeklindeki sözleriyle türküyü tarif eder. Özkul Çobanoğlu, sözlü kültür ortamında geleneksel ezgilerle söylenen her nazım parçasının türkü olarak adlandırıldığını ifade ederken (Çobanoğlu, 2010, s.47); Öcal Oğuz türkünün “Türklerle mahsus ezgiler” anlamına geldiğini ve bir nazım şekli veya nazım türünün adı olmadığını; koşmanın, ağtın, ninninin, varsağının, semaînin de ezgiyle birlikte söylendiğinde türkü olduğunu ifade etmektedir (Oğuz, 2001, s. 16-18).

Bütün bu tanımlama ve değerlendirme gayretlerinin ortak paydası Türk halk müziğinin yüzyıllardır toplumun duygularını, düşüncelerini ve yaşam biçimini yansıtan önemli bir kültürel miras olduğudur. Türküler, halkın sevinçlerini, hüznlerini, aşklarını ve acılarını dile getirirken, aynı zamanda sağlık ve hekimlik gibi konuları da işlemiştir. “Hasta”, “hastane”, “tabip”, “hekim”, “şifa”, “ilaç” ve “merhem” gibi kavramlar, türkülerde hem gerçek hem de mecazî anlamlarda kullanılarak, toplumun sağlık algısını ve hekimlerle ilgili bakışını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, türkülerde geçen sağlık ve hekimlikle ilgili terimlerin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu kavramların türkülerdeki kullanım şekilleri ve bu kavramlara yüklenen anlamlar incelenecektir. Zira türküler dış dünyanın sıradan ve somut kelimelerini/unsurlarını, bireysel bazı duyguları ve düşünceleri, toplumsal norm ve kabulleri sembolik olarak yorumlama gücüne sahiptir (Türkyılmaz, 2019, s.xi). Ayrıca, türkülerde hekimlerin nasıl temsil edildiği ve toplumun hekimlere olan yaklaşımı değerlendirilecektir. Bu sayede, türküler aracılığıyla Türk halkının sağlık ve hekimlik konusundaki kültürel perspektifi daha iyi anlaşılacaktır.

1. Hastalık ve Hastane Türküleri

Türk halk müziğinde, hastalık ve hastane temaları, insanın çaresizlik, acı ve umut dolu anlarını yansıtan önemli motifler arasında yer alır. Bu türküler, bireylerin yaşadığı fiziksel ve duygusal sancıları, toplumsal bellekte derin izler bırakan melodilerle dile getirir. Bu türkülerde sevdiğini kaybetmenin verdiği derin üzüntü veya hastane önündeki bekleyişin çaresizliği anlatılır. Hastane ortamında yaşanan duygusal zorluklar ve umut arayışı ele alınır. Bu türküler, ortak bir duygusal deneyim sunarak, hastalığın şifasını, dermanını, hastalık ve sağlık temalarının evrenselliğini de vurgular.

1.1. Sevgilinin Şifa Olduğu Türküler: Aşkın İyileştirici Gücü

Türk halk müziğinde, aşk ve sevdâ temaları en sık işlenen konuların başında gelmektedir. Bazı türkülerde, sevgilinin bizzat kendisi bazen de ona duyulan özlem ve aşk, yaşanan dert ve hastalıkların ilacı olarak betimlenir. Bu türkülerde, aşkın insan ruhu üzerindeki iyileştirici etkisi vurgulanır, sevgilinin varlığı tüm dertlere deva olarak görülür. Bu tür türküler, aşkın ve sevdânın insan hayatındaki derin etkilerini ve duygusal iyileşmedeki rolünü gözler önüne serer.

Ak devam tuzdan gelir
Yükü Tebriz'den gelir
Oğlanlar hasta olmuş
İlacı kızdan gelir (Rep.No. 4933- Eskişehir)¹

Bu Eskişehir türküsü aşk ve sevdânın insan üzerindeki etkilerini anlatır. Türkünün ilk iki dizesinde, uzak diyarlardan gelen deve ve yükünden bahsedilirken, bu imgeler sevgilinin ulaşılmazlığına veya aşkın zorluklarına işaret ediyor gibi gözükmektedir. Sonraki dizelerde ise, genç erkeklerin aşk acısıyla hasta düştüğü ve bu hastalığın çaresinin sevgiliden, yani aşktan geldiği vurgulanır. Bu bağlamda türkü, aşkın insan ruhu üzerindeki derin etkisini ve sevgilinin, âşığın dertlerine derman oluşunu anlatır.

Ana beni gönder gedim ormana

¹ Bu çalışmada sağlıkla ilgili kavramların türkülere nasıl yansıdığı, TRT Türk Halk Müziği repertuarındaki örnekler üzerinden incelenecektir. Bu amaçla, Repertükül adlı internet sitesindeki külliyat temel alınmış ve repertuar numaraları referans olarak kullanılmıştır (URL-2)

O yar hasta ise varım dermana (Rep.No.1471- Kars)

Kars yöresine ait bu türkünün sözlerinde, âşık, annesinden ormana gitmek için izin ister, çünkü sevdiği kişi hastadır ve ona derman olmak istemektedir. Bu, sevdiği uğruna her türlü zorluğu göze alabileceğini gösterir. Türkünün devamında yer alan “Aşk uğruna pervaneyem yandıkça” ifadesiyle, âşık aşkı uğruna bir pervane gibi yanmaya hazır olduğunu belirtir. Bu imgeler, aşkın insanı nasıl bir özveri ve teslimiyet duygusuna sürüklediğini anlatmaktadır.

İğnem düştü bakarım
Çok hastayım yatarım
Balıkesir'li yar gelmiş
Ölü olsam kalkarım (Rep.No. 4608- Balıkesir)

Türkü, aşkın insan üzerindeki dönüştürücü ve iyileştirici etkisini vurgulamaktadır. İlk iki dizede, anlatıcı fiziksel ve ruhsal bir çöküntü içinde olduğunu, hastalık nedeniyle yatağa düştüğünü ifade eder. Ancak, üçüncü ve dördüncü dizelerde, sevdiği kişinin gelişinin ona büyük bir moral ve enerji verdiği, hatta ölüm halinde bile olsa ayağa kalkmasına vesile olacağı belirtilir. Bu anlatım, sevgilinin varlığının, âşığın tüm dert ve hastalıklarına deva olduğunu, aşkın insan ruhu üzerindeki derin ve iyileştirici etkisini gözler önüne serer.

Devesi duzdan gelir
Yükü Kıbrıs'tan gelir
Oğlan hasta olunca
İlacı kızdan gelir (Rep.No. 2434- Burdur)

Bu türküde, “oğlan hasta olunca, ilacı kızdan gelir” dizesi, aşk acısı çeken bir gencin şifasının sevdiği kızda bulunduğunu ifade eder. Burada “hasta” kelimesi, fiziksel bir rahatsızlıktan ziyade, aşkın getirdiği duygusal sıkıntıyı temsil eder. “İlaç” ise bu sıkıntının çözümünün, sevilen kişinin ilgisi ve sevgisiyle mümkün olduğunu belirtir. Türk halk edebiyatında sıkça rastlanan bu metafor, aşkın insan üzerindeki derin etkisini ve sevilen kişinin bu etkiye karşılık vermesinin önemini vurgular.

Heste derdud nedendi
Bu dertleri bilendi
Dünyanı doktor alsa
Dermanım yar bilendi (Rep.No. 5231- Kerkük)

Bu Kerkük türküsünde, “hasta” ve “derman” metaforları aşkın derin etkilerini ifade etmek için kullanılır. “Heste derdud nedendi” (hasta derdi nedendir) ve “bu dertleri bilendi” (bu dertleri bilen) dizeleri, âşığın çektiği aşk acısının sebebini ve bu acıyı anlayan kişiyi sorgular. “Dünyanı doktor alsa” (dünyanın tüm doktorları gelse) ifadesi, bu aşk acısına tıbbi bir çarenin olmadığını belirtir. Son olarak, “dermanım yâr bilendi” (dermanımı yâr bilir) dizesi, bu acının tek ilacının sevgilinin ilgisi ve sevgisi olduğunu vurgular.

TRT repertuarında yer alan elliyi aşkın “hasta” kelimesinin geçtiği türküde sevgili, aşk acısının hem sebebi hem de şifası olarak tasvir edilerek, duygusal yaraların ancak

sevilen kişinin ilgisiyle iyileşebileceği vurgulanır. Bu da aşkın insan ruhu üzerindeki derin etkisini ve sevginin iyileştirici gücünü ortaya koyar.

1.2. Aşkın Metaforik Yansımaları: Türkülerde Sevdanın Hastalık Olarak Tasviri

Türk halk müziğinde, sevda hâli sıklıkla bir hastalık metaforuyla betimlenmiştir. Bu türkülerin sözlerinde, aşkın birey üzerindeki derin etkileri fiziksel ve ruhsal bir rahatsızlık olarak ifade edilir; âşık, sevdanın pençesinde âdeta hasta düşer. Bu metaforik anlatım, aşkın yoğunluğunu ve bireyin yaşamındaki dönüştürücü gücünü vurgulayarak, dinleyicinin duygusal bir empati kurmasını sağlar. Ayrıca, bu tür ifadeler, aşkın evrensel ve zamansız doğasını, insan deneyimindeki merkezi rolünü pekiştirir.

Altın yüzük yaptırdım
Samsun ustalarına
Doktor ilaç vermiyor
Sevda hastalarına
(Rep.No.2119-Kırkkale)

Altın yüzük yaptırdım
Sivas ustalarına
Beni hekim etseler
Gurbet hastalarına
(Rep. No. 3235- Sivas)

Bu türküde, aşkın yol açtığı duygusal acı, tıbbi bir rahatsızlık gibi betimlenerek, “sevda hastalığı” kavramı işlenmektedir. “Doktor ilaç vermiyor sevda hastalarına” dizesi, bu tür duygusal yaraların tıbbi müdahalelerle iyileştirilemeyeceğini, ancak sevilen kişinin ilgisi ve sevgisiyle şifa bulunabileceğini ifade eder. Türkünün benzer bir versiyonunda da gurbet bir hastalık olarak tarif edilmiştir.

Altının ufağıyam
Siverek uşağıyam
Ana doktor getirme
Ben sevda hastasıyam (Rep.No. 4686- Şanlıurfa)

Ak üzüm asmasıyım
Fabrika basmasıyım
Eller ne derse desin
Yarimin hastasıyım (Rep. No. 5082- Rumeli)

Beyaz gül deste deste
Derdinden oldum hasta
Di gel bir yüzün görüm
Kalmışam son nefeste (Rep. No. 3071-Kerkük)

Bir selam gönderdim küçücek dostu
Oradan yollasın gül deste deste
Kalmışım gurbette olmuşam hasta
Yârin yaylasından kar ister gönül (Rep. No. 385- Muğla)

Kız senin derdinden hastayım hasta
Hastaya dermana sen safa geldin
Elinde meyvesi koynunda narı
Gönlüm eğlencesi sen sefa geldin (Rep. No. 2704- Kerkük)

Yukarıdaki türkülerde görüleceği gibi Türk halk müziğinde, aşkın yoğun duygusal etkileri sıklıkla fiziksel bir hastalık metaforuyla ifade edilir. Bu türkülerin sözlerinde, âşığın çektiği acı ve özlem, tıbbi müdahalelerle iyileştirilemeyen bir rahatsızlık olarak betimlenir. “Ana doktor getirme ben sevda hastasıyam” ifadesi, doktor getirmenin faydasız olacağını, çünkü bu hastalığın sevdaya bağlı olduğunu vurgular. Bu anlatımlar, aşkın insan ruhu üzerindeki derin ve bazen de yıkıcı etkilerini, fiziksel hastalıklarla özdeşleştirerek duygusal bir empati kurulmasını sağlar.

1.3. Aşk Hastalığının Sebebi Olarak Sevgili

Türk halk müziğinde sevilen kişinin güzelliğinin âşık üzerinde nasıl derin ve bazen de yıkıcı etkilere yol açtığı bilinen bir gerçektir. Bu türkülerde, aşk acısı fiziksel bir hastalık metaforuyla ifade edilerek, sevilenin cazibesinin âşık üzerinde “hasta” edici etkisi vurgulanır. Bu anlatım, aşkın insan ruhundaki derin yaraları nasıl açtığını ve sevginin aynı zamanda bu yaraların şifası olabileceğini sembolik olarak ortaya koymaktadır. Böylece, sevgilinin güzelliği ve varlığının, âşıkların duygusal sağlığı üzerindeki etkisi hem kalp kırıklığına hem de iyileşmeye yol açan iki uç arasında dolaşan karmaşık bir dinamîğe işaret eder.

Erzurum'un dağları
Durmaz akar çayları
İçinde bir güzel var
Hasta eder sağları (Rep. No. 3229- Erzurum)

Bağa inme güzelsin
Gerdana gül dizersin
Açma beyaz gerdanın
Ben hastayım üzersin (Rep. No. 3347- Erzincan)

Yukarıdaki türkülerde görüleceği gibi sevgilinin güzelliği sıklıkla âşığın duygusal ve fiziksel durumunu etkileyen bir unsur olarak betimlenir. “Erzurum'un Dağında” türküsünde, “İçinde bir güzel var, hasta eder sağları” dizesi, sevgilinin çekiciliğinin sağlıklı bireyleri bile aşk acısıyla hasta edebileceğini ifade eder. Benzer şekilde, “Bağa inme güzelsin” türküsünde, “Açma beyaz gerdanın, ben hastayım üzersin” sözleri, sevgilinin fiziksel güzelliğinin, zaten aşkın pençesinde hasta olan âşığı daha da derin bir üzüntüye sürükleyebileceğini belirtir. Bu tür ifadeler, halk edebiyatında sevgilinin cazibesinin, âşığın ruhsal durumunu doğrudan etkileyen bir faktör olarak ele alındığını ve aşkın fiziksel bir hastalık gibi algılandığını gösterir.

1.4. Sevda Hastalığına Karşı Manevi Şifa Arayışları

Türk halk müziğinde, aşk acısı sıklıkla fiziksel bir hastalık olarak tasvir edilir ve bu hastalığın tedavisi için manevi yöntemlere de başvurulur. Bu bölümde, sevdanın sebep olduğu ıstırabın giderilmesinde dini pratiklerin nasıl devreye sokulduğunu iki türkü üzerinden analiz edeceğiz.

Küp içinde nişasta
İşittim yarım hasta
Hasta mısın a yarım
Yazdırayım bir muska (Rep. No. 1763- Edirne)

Şu uzun gecenin gecesi olsam
 Sılda bir evin bacası olsam
 Dediler ki nazlı yarin pek hasta
 Başında okuyan hocası olsam (Rep. No. 1240- Çorum)

“Küp İçinde Nişasta” türküsünde, âşık, sevdiğinin hasta olduğunu duyduğunda ona bir muska yazdırmayı ister. Burada, muskaya atfı yapılarak, manevi bir çözüm arayışı vurgulanır; âşık, sevgilisinin hastalığını fiziksel değil, ruhsal bir mesele olarak görüp, çözümü dinî bir uygulamada bulur. “Şu Uzun Gecenin Gecesi Olsam” türküsünde ise, âşık, sevgilisinin hastalığını öğrendiğinde, onun başında dua eden bir hoca olmayı arzular. Bu ifade, sevgilinin iyileşmesi için manevi destek sunma isteğini ve yine dinî ritüellerle şifa bulma inancını yansıtır. Her iki türkü aşkın sebep olduğu derin acının, fiziksel bir hastalık gibi algılandığını ve bu hastalığın tedavisinde dini uygulamaların önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Bu yaklaşım, halk kültüründe manevi inançların, duygusal sıkıntıların hafifletilmesinde nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

1.5. Hastane İmgesi: Türkülerde Sağlık, Acı ve Umut Anlatıları

Türk halk müziğinde, “hastane” kavramı, yalnızca modern tıbbın simgesi olmanın ötesinde, sağlık, acı ve umut temalarını yansıtan zengin bir metaforik anlama sahiptir. Bu alt bölümde, türkülerde hastane imgesinin nasıl ele alındığını, bu imgenin toplumsal hafızadaki yerini ve bıraktığı duygusal etkiyi türkü örneklerinden hareketle analiz edeceğiz. Türküler, hastane imgesini kullanarak bireylerin yaşadığı derin sağlık sorunları ve iyileşme arayışları üzerinden, aynı zamanda dayanışma ve şifa umudunu da gözler önüne sermektedir.

Hastahane önü mermer döşeli
 Doktorlar geliyor eli şişeli
 Üç gün oldu ben bu derde düşeli (Rep. No. 2272- Adıyaman)

Bu türküde, modern tıbbın ve sağlık hizmetlerinin simgesel anlatımı öne çıkar. “Hastahane önü mermer döşeli” dizesi, hastanenin dış cephesinin görkemli ve modern yüzünü yansıtırken; “doktorlar geliyor eli şişeli” ifadesinde, doktorun elinde ağır, serum şişesi gibi tıbbi müdahale araçlarının bulunduğu ima edilmektedir. Bu, aslında doktorun hastaya somut bir tedavi getirmeye çalıştığını, fakat “üç gün oldu ben bu derde düşeli” dizesiyle, tedaviye rağmen hastalığın ve acının devam ettiğini, modern müdahalenin beklenen etkiyi yaratamadığını ironik bir dille anlatır. Böylece, türküde modern sağlık hizmetlerinin dış görünüşü ile hastanın yaşadığı duygusal ve fiziksel çelişki arasındaki tezat ele alınmıştır.

Hastane önünde incir ağacı
 Doktor bulamadı bana ilacı
 Baştabip geliyor zehirden acı (Rep. No. 20- Yozgat)

Bu Yozgat türküsü, Yozgat Akdağmadenli Nedret isimli, evlilik hayalleri kuran nişanlı bir öğrencinin, Pazarören Köy Enstitüsü'nde eğitim görürken yaşamını yitirmesi üzerine yakılmış bir ağıttır. Yozgat Akdağmadenli Naci Sezer'in, Pazarören Köy Enstitüsü'nde okuduğu yıllarda, aynı okulda, aynı zamanda hemşehrisi de olan ve kendisinden iki yaş büyük olan “Nedret” isminde bir öğrenci arkadaşı daha

okumaktadır. Nedret, sarı saçlı - mavi gözlü çok güzel bir kız ile nişanlıdır ve arkadaşlarına okulunu biran evvel bitirip öğretmen olarak atandıktan sonra, çok sevdiği nişanlısı ile hemen yuvasını kurmayı hayal ettiğini anlatmaktadır. Nedret isimli genç, Kayseri Pazarören Köy Enstitüsü'nde okurken, 1947 yılının çok çetin geçen kış aylarında üşütüp rahatsızlanır ve yarı ahşap yarı toprak olan enstitünün revirine yatırılır. Revirde yattığı sırada yangın çıkar. Nedret, hasta ve bitkin olduğu için hızla alev alan revirden dışarı kaçamaz. Arkadaşları ve öğretmenleri onu kurtarana kadar maalesef vücudunda çok ciddi yanıklar oluşmuştur. Bunun üzerine, okul arkadaşları ve öğretmenleri, aman vermeyen kar ve tipiye rağmen olağanüstü bir gayret ile çalışarak, küreklerle yolları açarak Nedret'i, Kayseri'deki bir hastaneye yetiştirmeyi başarırlar. Doktorlar vücudunun büyük bölümü ciddi şekilde yanmış olan bu genç adam için çok uğraşsalar da, Nedret birkaç gün içinde maalesef hayatını kaybeder. Bu olay, hastanenin önünde iyi haber bekleyen arkadaşlarını ve öğretmenlerini derin bir üzüntüye boğar... Cenazeyi alarak enstitüye doğru yola çıkarlar... Yolculuk sırasında Nedret'in sınıf arkadaşlarından bir Avşar genci tarafından, içli bir ağıt yakılır ve bu türkü ortaya çıkar (URL-1).

Kısaca hikâyesini naklettiğimiz türkünün “Hastane önünde incir ağacı” dizesi, hasta gencin hastane ortamındaki yalnızlığını ve dikkatini çeken tek şeyin bu ağaç olduğunu belirtir. “Doktor bulamadı bana ilacı” ifadesi, hastalığının çaresizliğini ve tıbbın yetersiz kaldığı durumu vurgular. “Baştabip geliyor zehirden acı” dizesi, baştabibin getirdiği haberlerin veya tedavilerin acı verici olduğuna umut yerine umutsuzluk getirdiğine vurgu yapar. Türkü aşk, ayrılık, hastalık ve ölüm temalarını işleyerek, dinleyenlerin derin bir empati kurmasını sağlar.

Hastaneden çıktım yan basa basa

Ciğerlerim çürüdü kan kusa kusa

Hastane önünde bir derin kuyu

O kuyudan çekerler güllere suyu (Rep. No. 3961-Rumeli)

Bu türkü, ağır bir hastalığın pençesindeki bireyin fiziksel ve duygusal durumunu çarpıcı bir şekilde yansıtır. İlk dizede, “Hastaneden çıktım yan basa basa” ifadesi, kişinin hastaneden çıkarken yaşadığı fiziksel zorlukları ve bitkinliği betimler. “Ciğerlerim çürüdü kan kusa kusa” dizesi, hastalığın ciddiyetini ve kişinin çektiği acıyı vurgular. “Hastane önünde bir derin kuyu” ve “O kuyudan çekerler güllere suyu” dizeleri ise, hastanenin önündeki derin kuyunun, hastalığın derinliğini ve belki de umutsuzluğu simgelediğini düşündürür. Ancak, bu kuyudan güllere su çekilmesi, umudu ve yeniden doğuşu temsil edebilir. Türkü genelinde, hastalığın getirdiği fiziksel ve duygusal zorluklar ile birlikte, umudun ve iyileşme arzusunun da dile getirildiği görülmektedir.

Hastahanelerin üzü savuhdur

Dışardan içeri gelenim yohdur

Atamın anamın haberi yohdur

Neçe bir bekleyim hastahanayı (Rep. No. 5149- Kars)

Bu türküde ise, hastane imgesi derin bir hüznün ve umutsuzlukla betimlenmektedir. “Hastahanelerin üzü sovuhdur” dizesi, hastanelerin, hastalığın ve acının gidilemeyecek kadar derinleştiği, şifa bulmak yerine yalnızlık ve ıstırapın hâkim olduğu yerler olarak algılandığını ima eder. “Dışardan içeri gelenim yohdur” sözü, dışarıdan yardımın ya da

desteğin eksikliğini vurgulayarak, toplumun ya da yakın çevrenin ilgisizliğini temsil eder. “Atamın anamın haberi yohdur” ifadesi ise, kişinin yaşadığı dert ve sıkıntının sevilenleri tarafından dahi fark edilmediğini, hatta unutulduğunu belirtir; burada yalnızlık ve terk edilmişlik duygusu öne çıkar. Son olarak, “Neçe bir bekleyim hastahanayı” dizesi, acının devam ettiği ve bekleyişin uzadığını, hastanenin sunamadığı şifaya duyulan özlemi dile getirir. Türkünün bütünü genel anlamda hastane imgesi üzerinden umut arayışını ve yaşanan duygusal çöküntüyü sembolik bir dille ifade eder.

Hastahanede yattım kanım akıyor

Hasretlik ateşi sinemi yakıyor

Cenazem kalkarken eller bakıyor

Güllerim soldu da yaprak döküyor (Rep. No. 591- Malatya)

Bu Malatya türküsü, ağır bir hastalığın pençesindeki bireyin fiziksel ve duygusal acılarını, aynı zamanda toplumsal yalnızlığını etkileyici bir şekilde dile getirir. “Hastahanede yattım kanım akıyor” dizesi, kişinin hastanede yattığını ve fiziksel olarak kan kaybettiğini, yani ciddi bir sağlık sorunu yaşadığını belirtir. “Hasretlik ateşi sinemi yakıyor” ifadesi, kişinin sevdiği birine duyduğu özlem nedeniyle içinin yandığını, bu hasretin ona büyük bir duygusal acı verdiğini anlatır. “Cenazem kalkarken eller bakıyor” dizesi, kişinin ölümünün ardından cenazesinin kaldırılışı sırasında çevredeki insanların sadece izleyici olduğunu, belki de bu durumun ona yabancılaştığını ya da yalnız hissettirdiğini ima eder. “Güllerim soldu da yaprak döküyor” ifadesi, kişinin hayatındaki güzelliklerin, umutların solduğunu, tıpkı bir gülün yapraklarını dökmesi gibi yaşam enerjisinin tükendiğini simgeler. Bu türkü, hastalık ve ölüm temaları üzerinden bireyin yaşadığı fiziksel ve duygusal zorlukları, toplumsal yalnızlığı ve içsel çöküşü derin bir şekilde işler. Aynı zamanda, sevilen kişiye duyulan özlemin, hastalığın getirdiği acılarla birleşerek bireyin ruh hâlini nasıl etkilediğini de gözler önüne sermektedir. “Hüseyin’den çıktım şehir yoluna” türküsü tıbbi bir terimin Türkçesini bulmak bakımından önemli bir önerme içermektedir. Söz konusu türküde geçen “Bilmem bu feleğin bana kastı ne?” şeklinde başlayan sözlerinin devamında yaşamını yitiren bir kişinin ağzından, şehir yoluna çıktıktan sonra, “kola tesir eden bir ağrı”dan bahsedilmekte bu ağrıya da “can ağrısı” denmektedir. Bu durum eforla ortaya çıkan “anjina pectoris”ten başka bir rahatsızlık değildir (Eğrilmez, Turhan ve Güzelgöz, 2010, s.25). Hastalık ya da sağlık türkülerinin bazılarında modern tıbbın verdiği isimlerin Türkçe karşılıklarını bulmak da türkü belleğinin dikkate değer başka bir yönüdür.

2. Tabip-Hekim-Lokman Hekim ve Doktor Türküleri

Türk halk müziğinde "hekim", "tabip" ve "doktor" gibi terimler, genellikle aşk acısı ve gönül yarası gibi manevi rahatsızlıkların ifadesinde önemli bir yer tutar. Bu türkülerin sözlerinde, fiziksel hastalıkların yanı sıra, özellikle aşk kaynaklı duygusal acıların da hekimlerin çare bulamayacağı dertler olarak tasvir edildiği görülür. Örneğin, “El çek tabip el çek yaram üstünden / Sen benim derdime deva bilmezsin” dizelerinde, tabibin aşk acısına derman olamayacağı vurgulanır. Benzer şekilde, “Tabiplerde ilaç yoktur yarama” ifadesi, aşkın getirdiği manevi yaraların tıbbi yollarla iyileştirilemeyeceği düşüncesini yansıtır. Bu kullanım, halkın hekimlere duyduğu güvensizlikten ziyade, bazı duygusal ve manevi sıkıntıların tıbbi müdahalelerle çözülemeyeceği inancını ifade eder. Dolayısıyla, türkülerde hekim figürü, aşk ve sevdâ temalı acıların derinliğini ve bu

acıların geleneksel tıpla giderilemeyeceğini vurgulamak amacıyla çoğunlukla sembolik bir unsur olarak öne çıkar.

2.1. Türkülerde Hekimlerin Yetersizliği: Tedavi Edilemeyen Yaraların Metaforik Temsili

Türk halk müziğinde, “hekimin yarayı sarmadığı” ifadesi, tıbbi müdahalelerin aşkın ve yaşamın getirdiği duygusal yaraları iyileştirmede yetersiz kaldığını belirtmek için kullanılır. Bu metafor, modern tıbbın sınırlarını aşan, kalbin derin izleri ve acılarının tedavi edilemezliğini vurgular. Hekim figürü, yalnızca fiziksel hastalıkların değil; aynı zamanda içsel, manevi yaraların da sembolik temsilcisi haline gelir. Böylece, türkülerde ortaya konan bu unsur, bireyin yaşamındaki çaresizlik ve umutsuzluk duygularını, aynı zamanda aşkın getirdiği derin acıyı eleştirel bir bakış açısıyla yansıtır. Kimi türkülerde de yaranın dermanı hekimin elindedir ve ondan medet umulur. Aşağıdaki türkülerde her iki durumu görebiliriz.

El çek tabip sinem üstünden
Sen benim derdimi bile bilmezsin
Yarem yürektendir yoktur ilacın
Sen benim yaremi sarabilmezsin (Rep. No. 4008- Tokat)

Alim deresinde meşe kesilmez
Hekimin sardığı yare çözülmez
Lokman hekim gelse yarem iy'olmaz
Sevdiceğim sarsın yarelerimi (Rep. No. 3930- Ürgüp)

Lokman hekim gelse sarmaz yarayı
Hilebaz dostunan açtık arayı
Ne köşkümü koydu ne de sarayı
Baykuşlar tünedi dalıma benim (Rep. No. 4250- Amasya)

Hekimler türkülerde âşığın derdine derman olamasalar da kimi türkülerde de medet umulan insanlara dönüşmektedir. Aşağıdaki türküler bu durumu örneklemektedir.

Bülbülün kanadı kara
Yüreğimde açtın yara
Yok mu tabip yaram sara (Rep. No. 1379- Yozgat)

O kapıyı çalan kimdir
Aç bakım gelen kimdir
Yaralarım sızlıyor
Belki gelen hekimdir (Rep. No. 4900- Urfa)

O yana dönder beni
Bu yana dönder beni
Sol yanımda yarem var
Tabibe gönder beni (Rep. No. 1570- Elazığ)

El vurup yaremi incitme tabip
Bilmem sıhhat bulmaz hicraneler var
Dert vurup da yarem eylersin derman
Her can kabul etmez viraneler var (Rep. No. 11- Tokat)

Dünya için gül benzini soldurma
Haldan bilmeyene halin bildirme
Tabip olmayınca yaran sardırma
Azdırırısın birgün yarayı gönül (Rep. No. 3187- Erzincan)

İnanmıram müşgül işler düzele
Tebibisen gel yaramı tezele
Men ne deyim senin kimi gözele
Eyledin özünü zay güle güle (Rep. No. 3775- Kars)

Öksüz oğlan da der ki bülbüller ötmez
Nazlı yarin hayali de garşımdan gitmez
Sinem cerrah cerrah olmuş da melhem kar etmez
Yüzbin tabip gelse de gene yaremi bağlar (Rep. No. 323- Urfa)

Hançeri feleğin ucu ciğerde
Durmadan kanıyor yaramız serde
Gurbet ellerinde dutuldum derde
Gel tabip yaramı sar garip garip (Rep. No. 3189- Sivas)

2.2. Türkülerde Hekimlerin Çaresizliği ve Âşığın Dermansız Dertleri

Türk halk müziğinde, hekimlerin aşk acılarına derman olamaması teması sıkça işlenir. Bu türkülerde, hekim figürü fiziksel rahatsızlıkların ötesinde, gönül yaralarının da şifacısı olarak tasvir edilir; ancak bu tür yaraların tıbbi müdahalelerle iyileştirilemeyeceği vurgulanır. Örneğin, Âşık Veysel'in "Tabipler derdime derman bulamaz" türküsünde, hekimlerin çaresizliği dile getirilir. Benzer şekilde, "Çiçekten harman olmaz" türküsünde de "Yâr derde derman olmaz" ifadesiyle sevgilinin dahi derde derman olamayacağı durumlardan söz edilir. Bu türküler aşkın ve sevdanın getirdiği derin yaraların, hekimlerin bilgi ve becerileriyle sarılamayacak kadar karmaşık ve derin olduğunu ifade eder.

Gördüler ki beni hali perişan
Cem oldu Eflatun Aristo Lokman
Nabzıma el vurdu binbir tabiban
Dediler derman yok buna ne çare (Rep. No. 3097- Erzurum)

Eydür derviş Yunus din ile iman
Tacı tahtı yel götürdü Süleyman
Lokman da derdine olmadı derman
O da kurtulmadı ecel elinden (Rep. No. 2422- Malatya)

Karadır kaşların ferman yazdırır
Bu aşk beni diyar diyar gezdirir
Lokman hekim gelse yaram azdırır
Yaramı sarmaya yar kendi gelsin (Rep. No. 2610- Zonguldak)

Kırmızı gül her dem olmaz
Yaralara merhem olmaz
Ol tabipten derman gelmez (Rep. No. 1175- Erzurum)

Yandırdın odlara düşürdün nare
Ciğer pürvan oldu yüreğim yare
Lokmaneler gelse bulamaz çare
Ağlayıp gezdiğim hep senin için (Rep. No. 2140- Tunceli)

Suda balık yan gider
Açma yaram kan gider
Buna tabip neylesin
Ecel gelmiş can gider (Rep. No. 807- Erzurum)

Ben miyim dünyada bir bahtı kara
Tabipler bulmadı derdime çare
Muhtaç ettin beni o zalim kula
Kula muhtaç olmak zordur yareden (Uzun Hava-Rep. No. 798- Kırşehir)

Kaşların katlime ferman yazdırır ah
Esir gibi diyar gezdirir
Lokman hekim gelse yaram azdırır
Ancak bu derdime çare gözlerin (Rep. No. 456- Kırşehir)

Yüce dağ başında yattım oturdum
Derdim elli iken yüze getirdim
Lokman hekim gibi cerrah getirdim
Şu benim derdimi bilen olmadı (Rep. No. 1046- Orta Anadolu)

Türk halk müziğinde, hekim, doktor ve tabip gibi figürler, toplumun saygın ve güvenilir kişilikleri olarak öne çıkar. Ancak, türkülerde bu tıp insanlarının yalnızca fiziksel rahatsızlıkları tedavi edebileceği, manevi ve duygusal yaralara ise çare olamayacağı sıkça vurgulanır. Bu perspektif, bireylerin yaşadığı psikolojik sıkıntıların ancak bu duygulara neden olan kişiler tarafından giderilebileceği inancını yansıtır. Buna rağmen, türkülerde, manevi acılar karşısında hekime başvurulduğu, fakat hekimin bu tür dertlere derman olamayacağı düşüncesinin hâkim olduğu görülür. Bu durum, çaresizlik içindeki bireylerin, hekimlerden medet umma ve aynı zamanda umutsuzluk duyma ikilemini yansıtır. Dolayısıyla, türkülerde hekim temsilleri, halkın hem saygı duyduğu hem de duygusal acıların tedavisinde yetersiz gördüğü bir figür olarak çift yönlü bir bakış açısını ortaya koyar. (Dönmez, Taşmurat ve Özcan, 2017, s.116).

3. Yaralı Türküler

Türk halk müziğinde “yara” kelimesi, genellikle fiziksel bir tahribatı değil, aşk ve seveda kaynaklı derin duygusal acıları ifade etmek için kullanılır. Bu bağlamda, “doktor”, “tabip” ve “hekim” gibi tıbbi terimlerle birlikte anılarak, bu manevi yaraların tıbbi müdahalelerle iyileştirilemeyecek kadar derin olduğu vurgulanır. Örneğin, “Bülbülün kanadı kara/Yüreğime açtın yara/Yok mu tabip yaram sara” dizelerinde, aşk acısının bir hekim tarafından tedavi edilemeyeceği ifade edilir. Bu kullanım, halkın hekimlere duyduğu güveni yansıtırken, aynı zamanda bazı dertlerin tıbbın sınırlarını aştığını ve ancak sevilen kişinin varlığıyla hafifleyebileceğini gösterir. Türküdeki yürek yarası ifadesi, kişinin yaşadığı duygusal tahribatın, fiziksel bir yara kadar somut ve hissedilir olduğunu belirtir. Bu ifade dinleyicinin empati kurmasını kolaylaştırarak, bireysel acıların evrenselliğini vurgular. Dolayısıyla, türkülerde “yara” kavramı, insanın içsel dünyasındaki kırılganlıkları ve duygusal derinlikleri anlatmada güçlü bir araç olarak öne çıkar.

3.1. Dermanı Olmayan Yara: Aşk Yarası

Türkülerde “yara” kelimesi sıklıkla fiziksel bir hasarı değil, aşk ve sevdanın yol açtığı derin duygusal acıları ifade etmek için kullanılır. Bu kullanım, aşkın insan ruhunda bıraktığı izleri ve duygusal tahribatı vurgular. Özellikle “seveda yarası” teması, türkülerde sıkça işlenir ve bu yaraların tedavisinin genellikle mümkün olmadığı anlatılır. Bu türkülerde aşkın yarattığı acının yoğunluğu ve kalıcı etkileri anlatılır. Bu türkülerin ortak özelliği, aşkın ve sevdanın insan ruhundaki derin etkilerini “yara” metaforu aracılığıyla ifade etmeleridir.

Ağlama ceylan balası

Sızlama ceylan balası

Gider gözüm garası

Soyunum bak canıma

Hepsi de sevedağ yarası (Rep. No. 1350- Kerkük)

Köpük köpüktür sular

Dağda otlar kuzular

Aşk yarası derindir

Değmeyin her an sızlar

Sızlıyor yaralarım

Giymişim karaları (Rep. No. 4312- Urfa)

3.2. Türkülerde Gönül Yarası: Aşkın Kalpte Bıraktığı İzler

Türk halk müziğinde, aşkın ve sevdanın yol açtığı duygusal acılar sıklıkla “yara” metaforuyla ifade edilir. Bu yaralar, genellikle sinede, bağırda, yürekte, gönülde ve içerde tasvir edilerek, aşkın bireyin iç dünyasında bıraktığı derin izler vurgulanır. Örneğin, “Yüreğimde yara var” türküsünde, sevdanın kalpte açtığı yaranın iyileşmezliği dile getirilir. Benzer şekilde, Pir Sultan Abdal'ın “Yürekte yaralar türlü türlüdür” dizeleri, aşkın ve hayatın getirdiği farklı acıların yürekte bıraktığı çeşitliliği anlatır. Bu metaforlar, aşkın insan ruhunda yarattığı derin etkileri ve bu etkilerin fiziksel bir yara gibi hissedilen ağırlığını ifade eder.

Derdim çoktur hangisine yanayım
Gine tazelendi yürek yarası
Ben bu derde nerde derman bulayım
Meğer dost elinden m'ola çaresi (Rep. No. 3185- Erzincan)

Gezme menden aralı
Etme könlüm yaralı
Gözlerine heyranım
Azerbaycan maralı (Rep. No. 2997- Azerbaycan)

Kaşların karasına
Mim çekmiş arasına
Seni merhem diyorlar
Sinemin yarasına (Rep. No. 1719- Sivas)

Estel Midyat arası
Sevdan başım belası
Senin bayan gözlerin
Melhem yürek yarası (Rep. No. 1463- Mardin)

Bir yara dışardan olsa
Halk ona bir melhem çalar
Benim yaram içerdendir
Çare bilmem ne edeyim ne edeyim dost (Rep. No. 4259- Erzincan)

Akyurt Tire arası
Yaktı gaşın garası
Gavuşursak eğerim
Kurur içim yarası (Rep. No. 4318-İzmir)

Ayrı düşeli senden
Yaralıyam sinemden
Gece gündüz çıkmazsın
Hayalimden rüyamdan (Rep. No. 663- Kars)

Bu meral bakışın ey peri suret
Çok açtı bağrımda yara gözlerin
Bilmem huri midir yoksa ki afet
Yakar baktığımı nara gözlerin (Rep. No. 3492-Malatya)

Anadolu'nun kültürel hafızasının önemli bir parçası olan türküler, geçmişten günümüze halkın deneyimlerini, duygularını ve düşüncelerini kendine özgü bir dille aktaran sözlü kültür unsurlarıdır. Bu eserlerde, tıpkı klasik Türk şiirinde olduğu gibi, sağlık ve hastalıkla ilgili kavramlara sıkça rastlanır. Özellikle “yara” kelimesi hem

gerçek hem de mecazi anlamlarda kullanılarak toplumun duygusal ve fiziksel acılarına, bu acılara yönelik çare arayışlarına işaret eder. “Yara” kelimesi, türkülerde bazen “açık yara”, “kurşun yarası” veya “bıçak yarası” gibi doğrudan fiziksel yaralanmaları ifade ederken, çoğunlukla “aşk acısı”, “dert”, “keder”, “ihamet”, “talihsizlik” ve “kimsesizlik” gibi mecazi anlamlarla duygusal acıları dile getirir. Bu kullanım, halkın yaşadığı olumsuzlukları ve bu olumsuzluklara karşı hissettiği duyguları yansıtmak için tercih edilir. Türkülerde “yara” kelimesi, genellikle “aşk acısı” ve “dert” anlamlarında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, pişmanlık, ihanet, talihsizlik ve kimsesizlik gibi duygusal acıları ifade etmek için de tercih edilir. Ayrıca, derin düşünce, özlem ve ayrılık gibi duyguları anlatmak amacıyla da “yara” sözcüğüne başvurulmaktadır. Bu farklı anlamlar, türkünün bağlamına ve türüne göre değişiklik gösterebilir. Türkülerde “yara” ve “merhem” sözcüklerinin yanı sıra, bu kelimelerin diğer biçimleri olan “yâre” ve “melhem” ifadelerinin de halkın yaşadığı acı, dert, özlem ve teselli gibi duyguları betimlemek için kullanıldığını görülmektedir. “Yara” kelimesinin bu denli geniş ve çeşitli anlamlarda kullanımı, toplumun duygusal acılarını ve bu acılara çözüm arayışını yansıtmaktadır. Bu arayış, türkülerde tabip, hekim veya doktora yönelik yakarışlarla dile getirilir. “Yara” ve “yâre” kelimelerinin sıkça kullanılması, sağlık ve tedavi kavramlarının kültürel yansımalarını göstermektedir. Toplum, çaresiz kaldığı her durumda çözüm veya teselli arayışına yönelmekte ve bu durum türkülerde “yara” ve “merhem” kavramlarıyla ifade edilmektedir. Türkülerde “yara” kelimesi, özellikle aşk acısı ve dert gibi duygusal sıkıntıları ifade etmek için kullanılmıştır. Örneğin, “Bülbülün kanadı kara/Yüreğime açtın yara/Yok mu tabip yaram sara” dizelerinde, aşk acısı “yara” olarak nitelendirilmiştir. Benzer şekilde, “Bahçelerde yeşil yaprak/Mamoş giyer siyah kalpak/Uyan Mamoş’um sen uyan/Doktor getir yarama bak” dizelerinde, sevilen birinin kaybindan doğan acı “yara” olarak ifade edilmiştir. Toplum, çaresiz kaldığı durumlarda çare veya teselli arayışını türkülerde “yara” ve “merhem” kavramlarıyla dile getirmiştir. Bu bağlamda, “Kapıyı çalan kimdir/Aç bahım gelen kimdir/Yaram derine düştü/Belki gelen hekimdir” dizeleri, derin bir acının ifadesi olarak hekime duyulan umudu yansıtır. Ayrıca, “Yandı yürek yâr elinden/Bilmem yara ne edeyim” dizelerinde de duygusal acı “yara” olarak betimlenmiş ve bu yaraya çare bulma arayışı vurgulanmıştır. Bütün bu örnekler, türkülerde “yara” ve “merhem” kavramlarının, fiziksel yaralanmaların ötesinde, derin duygusal acıları ve bu acılara çare arayışını ifade etmek için nasıl kullanıldığını göstermektedir (Köken, Bulut, Özyurt ve Atasoy, 2024, s.40-42).

4. Şifalı Türküler

Türkülerde “merhem”, “ilaç” ve “şifa” gibi kelimeler, genellikle “tabip” ve “hastalık” kavramlarıyla birlikte kullanılarak, aşkın ve sevdanın yol açtığı duygusal yaraların ifadesinde önemli bir rol oynar. Bu metaforlar, aşk acısının fiziksel bir hastalık gibi algılandığını ve bu dertlere tıbbi bir çare arayışının beyhude olduğunu vurgulayarak, sevdanın insan ruhundaki etkilerini işler.

4.1. Aşkın İyileşmeyen Yaraları: Türkülerde “Merhem” ve “Em” Metaforları

Türk halk müziğinde, aşk ve seveda temalı türkülerde “merhem” ve “em” kelimeleri; deva, çare, ilaç gibi anlamlarla, duygusal yaraların ifadesinde önemli metaforlar olarak öne çıkar. Bu türkülerde, sevgilinin yokluğu veya aşkın getirdiği acılar, fiziksel bir yara gibi tasvir edilirken, bu yaraların “merhem tutmaması” ifadesiyle, aşk acısının ne denli

derin ve çaresiz olduğu vurgulanır. Diğer yandan, sevgilinin varlığı veya sevgisinin, bu yaralara “merhem” olması, yani teselli ve şifa getirmesi olarak betimlenir. Bu kullanımlar, aşkın insan ruhundaki etkilerini ve sevdanın hem yaralayıcı hem de iyileştirici gücünü yansıtır.

Bülbül gibi bağlamışım kareler
Ayrılık derdine nedir çareler
Merhem kabul etmez dilde yareler (Rep. No. 2740- Tunceli)

Dünya dedikleri bir yeşil ottur
Alçaklı yüksekli sefası çoktur
Sen nasıl doktorsun merhemin yoktur
Ne merhem tutmaz yarelerim var benim (Rep. No. 600- Burdur)

Uy uy demeye geldim
Yari görmeye geldim
Yavrum yaran nerende
Merhem olmaya geldim (Rep. No. 2575- Elazığ)

Elli gündür altmış gündür yüz gündür
Siyah zülfün mah yüzüne düşsündür
Açma tabip yarelerim azgındır
Yarem merhem tutmaz bilmem kaç gündür (Rep. No. 2384- Erzurum)

Kaşların karasına
Mim çekmiş arasına
Seni merhem diyorlar
Sinemin yarasına (Rep. No. 1719- Sivas)

Sinemde gizli yarayı kimse bilmiyor
Hiçbir tabip yarama merhem olmuyor
Boynu bükük bir garibim yüzüm gülmüyor
Göynüm hep seni arıyor neredesin sen (Rep. No. 4170- Kırşehir)

Meclisinde mail oldum ben bir kaşı karaya
Yok mu tabib semtinizde merhem ede yaraya
Benim bir efendim vardır merhem eder yaraya (Rep. No. 2201- Diyarbakır)

“Merhem” kavramı, geleneksel Türk tıbbında harici hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçları ifade eder. Bu bağlamda, türkülerde “merhem” kelimesi, sağlık kültürüyle ilişkili olarak çare, derman ve teselli anlamlarında kullanılır. Ayrıca, “yara” ve “merhem” kavramlarının birlikte kullanımı, hastalık ve tedavi konularının Anadolu’da ne denli önemli olduğunu gösterir. Türkülerde “yara” sözcüğünün duygusal acıları ifade etmek için kullanılması, dinleyiciyle derin bir duygusal bağ kurma amacını taşır (Köken vd., 2024, s.42).

4.2. Türkülerde Sevgilinin "İlaç" Olarak Tasviri

Türk halk müziğinde, aşk ve sevdâ temalı türkülerde “ilaç” kelimesi, sevgilinin fiziksel ve duygusal özelliklerini şifa kaynağı olarak betimlemek için kullanılır. Sevgilinin saçı, teni, güzelliği gibi unsurlar, âşığın derdine deva, yarasına merhem olarak tasvir edilir. Bu metaforlar, aşkın getirdiği acıların ancak sevgilinin varlığıyla hafifleyebileceği inancını yansıtır. Örneğin, Neşet Ertaş'ın türkülerinde sevgilinin yüzüne bir bakışın bile âşığın gönlünü yaktığı anlatılırken, sevgili ateşle ilişkilendirilmiş ve onun varlığının hem yakıcı hem de iyileştirici olduğu vurgulanmıştır. Burada vereceğimiz türkülerde görüleceği gibi, sevgilinin yüzü, teni, bakışı, saçı, sinesi, yüzünün güzelliği âşığı iyileştirecek yegâne ilaçtır.

Arpa buğday çeç olur
Güzeller güleç olur
Güzellerin güleci
Her derde ilaç olur (Rep. No. 496- Orta Anadolu)

Odan kireçtir senin
Yüzün güleçtir senin
Elin elime deyse
Tenin ilaçtır senin (Rep. No. 1424- Bayburt)

Aman da beyim gezdir beni dolaştır
Ben yangınam Nafiye'ye ulaştır
Nafiye'min bakışları ilaçtır (Rep. No. 4306- Amasya)

Gidiyorum ağlama
Karaları bağlama
Saçlarından bir tel ver
İlaç edim yarama (Rep. No. 3484- Doğu Anadolu)

İp attım ulaş diye
Kapıyı dolaş diye
Ben seni niye sevdim
Derdime ilaç diye (Rep. No. 2551- Sinop)

Arpa buğday çeç olur
Ergen kız güleç olur
Ergen kızın sinesi
Her derde ilaç olur (Rep. No. 4611- Giresun)

Güzelin çadırı boyraza yamaç
Güzel kurban olam bir yol yüzün aç
Bu güzellik senden derdime ilaç
Kerem eyle de sunam versen ayrıamı (Rep. No. 639- Kırşehir)

Mevlam her kuluna ehtaç etmesin
Kendinden gayrıya muhtaç etmesin

Lokman da derdime ilaç etmesin
Derdimin dermanı sen sefa geldin (Rep. No. 4283- Sivas)

4.3. Türkülerdeki “Şifa” Üzerine

Türk halk müziğinde, “şifa” kelimesi sıklıkla aşkın ve sevdanın yol açtığı derin duygusal yaraların iyileştirilmesi bağlamında kullanılır. Bu bağlamda, sevgilinin kendisi şifa kaynağı olarak tasvir edilirken, bazen de “tabip” kavramıyla birlikte anılarak, aşk acısının tıbbi yollarla değil, ancak sevgilinin varlığıyla hafifleyebileceği vurgulanır. Türkülerde âşık, sevgilinin sunduğu maddi ve manevi varlığını, sevgisini arzuladığını dile getirir. Bu ifadeler, aşkın getirdiği acıların ancak sevgilinin varlığıyla hafifleyebileceği inancını yansıtır.

Tabiplerden şifa kaldı az kaldı
Yandı ciğer kebab oldu köz kaldı
Zamana dey habdan bile naz kaldı
Daha dolmaktadır dert dert üstüne (Rep. No. 3928- Doğu Anadolu)

Diyarı gurbete düş oldu yolum
Gidip gelsem de bir gelmesem de bir
Şifa bilmez bir acemi tabip de
İlaç alsam da bir almasam da bir (Uzun Hava-Rep. No. 547- Erzurum)

Hasta dediler de geldim yanına
Şifa geldi cesedime canıma
Böyle işler düşer miydi şanıma
Onun için küstüm derim söylemem (Rep. No. 651- Anonim)

Gönlümün sururi geldi yanıma
Şifa geldi bedenime canıma
Yüz süreyim gerdandaki benine
Küskünsün sevdiğim bilirim söylemen
Gönlün kırık yarım bilirim söylemen (Rep. No. 493- Yozgat)

Türküler Anadolu insanının duygularını, düşüncelerini ve yaşam deneyimlerini yansıtan önemli kültürel öğelerdir. Bu çalışma, Türk halk kültürünün önemli sözlü anlatım türlerinden biri olan türküler, sağlık ve hekimlik temaları üzerinden ele alarak “hasta”, “tabip” ve “şifa” kavramlarının kültürel kodlarını çözümlemeyi amaçlamıştır. Halkın duygu dünyasında hastalık sadece fiziksel bir durum değil, çoğu zaman aşk, ayrılık, gurbet gibi derin yaşantıların metaforu olarak da kullanılmaktadır. Bu bağlamda türküler, yalnızca bireysel duyguların değil, toplumsal değerlerin ve inançların da sözcüsü durumundadır. Türkülerin bireysel ruh hâllerinin ötesinde kolektif hafızada sağlık ve tedaviye ilişkin algıların şekillendiği kültürel göstergeler olduğu görülmektedir. Türkülerde “hasta”, “hastane”, “tabip”, “doktor”, “yara” ve “ilaç” gibi sağlıkla ilgili kavramların sıkça kullanılması, toplumun sağlık ve hastalık olgularına bakış açısını ve bu konudaki kültürel algılarını gözler önüne sermektedir. Doğrudan sağlık temalı türkülerde, en çok “hekim”, “cerrah”, “hasta”, “merhem”, “ilaç”, “dert”, “derman” ve “deva” gibi terimlere rastlanmaktadır. Özellikle “merhem” kelimesinin sıkça geçmesi,

dönemin ilaç algısında merhemlerin önemli bir yer tuttuğunu ve “merhem olmak” deyiminin “bir derde derman olmak” anlamında kullanıldığını göstermektedir. Türkülerde “yara” ve “merhem” kavramlarının yanı sıra “hekim”, “tabip” ve “doktor” gibi sağlık çalışanlarına atıfta bulunan terimlerin kullanımı, toplumun sağlık hizmetlerine ve sağlık çalışanlarına bakış açısını yansıtmaktadır. Bu eserlerde, hekimlerin fiziksel rahatsızlıkların tedavisinde başvurulan saygın kişiler olarak görüldüğü, ancak duygusal ve manevi sıkıntıların çözümünde yetersiz kaldıkları yönünde bir algının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, halkın hekimlere hem büyük bir saygı duyduğunu hem de bazı konularda beklentilerinin karşılanmadığını hissettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, türkülerde sağlıkla ilgili kavramların kullanımı, Anadolu insanının sağlık, hastalık ve hekimlik mesleğine dair algılarını, beklentilerini ve duygusal tepkilerini yansıtan önemli birer gösterge niteliğindedir. Türküler pek çok konuda olduğu gibi toplumun sağlık kültürünü ve hekimlere olan bakış açısını anlamak adına değerli birer kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada çeşitli örnekler ışığında, sağlık kavramının halk şiirindeki işlevi ve anlam katmanları incelenmiş ve türkülerin kültürel bellekte hekimliğe dair nasıl bir imge oluşturduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Sözlü kültür ile sağlık düşüncesi arasındaki simbiyotik ilişkiye de dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışma, hem kültürel çözümlemelere hem de halk sağlığı antropolojisine katkı sunabilecek yeni araştırmalara zemin hazırlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışma halk şiiri ile halk sağlığı düşüncesi arasındaki anlam katmanlarını ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda halkbilimi, kültürel antropoloji ve edebiyat sosyolojisi disiplinlerine katkı sağlayabilecek yeni araştırmalara da zemin sunmaktadır.

Kaynakça

- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve farklılık* (1. Basım). Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2010). Türkü olgusu bağlamında ‘türkü’ ve ‘şarkı’ terimlerinin etimolojisini yeniden tanımlama denemesi. *Türk Yurdu*. 30(269), 46-49.
- Dönmez, H, Taşmurat T. ve Özcan M. (2017). Türkülerde hekim ve hekimliğin temsili. *III. Sağlık İletişimi Sempozyumu*, 1-3 Kasım 2017 Erzurum. 105-118.
- Eğrilmez, S., Turhan S. ve Güzelgöz, O. (2010). *Türkülerdeki hekimlik sağlıkla ilgili türküler* (2.Baskı). Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayını.
- Köken, A., Bulut, F., Özyurt, K. ve Atasoy, M. (2024). Hekimlik ve sağlıkla ilgili türkülerde geçen “yara” ve “merhem” kavramlarının doküman analizi yöntemiyle incelenmesi. *Nobel Med*, 20(1), 36-43.
- Oğuz, M. Ö. (2001). *Halk şiirinde tür, şekil ve makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ong, W. (2003) *Sözlü ve yazılı kültür*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Özarslan, M. (2016). Türk halk müziği veya geleneksel Türk müziği. *Türk Dili, Kültürü ve Tarihi* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını. 111-120.
- Öztelli, C. (1969). *Halk türküleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Türkyılmaz, D. (2019). *Esvaplı türküler*. Konya: Kömen Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

URL-1 Repertükül Erişim Adresi: [https://www.repertukul.com/HASTANE-ONUNDE-
INCIR-AGACI-20](https://www.repertukul.com/HASTANE-ONUNDE-INCIR-AGACI-20)

URL-2 Repertükül Erişim Adresi: <https://www.repertukul.com/TurkuSozleri>